

Whitepaper

Zo zet je als gemeente cultuurbeoefening in en dit levert het op

Kunst en cultuur zijn onmisbare bouwstenen voor een stevige sociale basis. Het levert gemeenten veel voordelen op wanneer ze op de juiste manier ingezet worden in het sociaal domein, bijvoorbeeld als het gaat om de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo), Participatiewet en Jeugdwet.

Inleiding

Elke gemeente in Nederland is op zoek naar manieren voor het terugdringen van onder andere groeiende armoede en eenzaamheid. Als gemeente wil je kwetsbare jongeren en ouderen positieve aandacht geven en alle inwoners zo goed mogelijk laten meedoen. Hiervoor zetten gemeenten zorg- en welzijnsvoorzieningen in gefinancierd vanuit de Wmo, Participatiewet en Jeugdwet. Net als gemeentelijke voorzieningen als sport- en cultuuraccommodaties. Landelijk maken meer dan 1,8 miljoen huishoudens gebruik van een of meerdere voorzieningen van de gemeente. De coronapandemie heeft zichtbaar gemaakt dat het mentaal welbevinden van méér mensen onder druk is komen te staan, zo onderzocht het Sociaal en Cultureel Planbureau in 2020. Daarin zijn de effecten van de pandemie op de lange termijn nog niet eens meegenomen. Een groeiend gebruik van gemeentelijke (zorg)voorzieningen ligt voor de hand.

Als gemeente kun je er nu al iets aan doen. Kunst en cultuur zijn namelijk bewezen bouwstenen voor een stevige sociale basis. Actieve cultuurdeelname benadert mensen vanuit wat ze wél kunnen. Het vergroot mentale veerkracht, zodat ze terug kunnen veren na tegenslag. Het werkt preventief, omdat je er vaardigheden door ontwikkelt en contacten mee krijgt die je later in kunt zetten. En een activiteit die je plezier geeft en uitdaging biedt zorgt voor zingeving, Onderzoek van de WHO wijst uit dat cultuurbeoefening van positieve invloed is op sociaal, mentaal en fysiek vlak. Door de domeinen en voorzieningen van cultuur, welzijn, participatie en gezondheid met elkaar te verbinden kun je dit bereiken. Benut dus het kapitaal dat jouw gemeente al in handen heeft en zet in op positieve gezondheid. De rijksoverheid doet dit ook met het programma Cultuurparticipatie.

We reiken je in dit paper praktische oplossingen aan om vandaag nog mee aan de slag te gaan. Is het niet genoeg? Neem dan gerust contact met ons op, dan helpen we je verder. Onze con-tactgegevens vind je op de laatste pagina.

1 Onderzoek bevestigt de waarde van kunst en cultuur

In de afgelopen jaren wordt steeds meer duidelijk wat de concrete effecten van de inzet van kunst en cultuur zijn. De Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) heeft in 2019 ruim 900 onderzoeken geanalyseerd en concludeerde**: het actief of passief beleven van kunst bevordert de gezondheid en het algehele welbevinden**. De WHO riep toen beleidsmakers al op om meer te investeren in culturele interventies in de gezondheidszorg.

In het rapport onderscheidt de WHO vijf categorieën binnen de kunsten die gezondheids-voordelen kunnen opleveren: podiumkunsten (muziek, dans, zang, theater, film), beeldende kunst en vormgeving (beeldhouwen, schilderen, fotografie), literatuur (schrijven, lezen), cultuur (het bezoeken van musea, concerten en theater) en online kunstvormen (animatie, digitale kunst). De bewezen positieve relatie tussen kunst en gezondheid wordt in het rapport uitgebreid beschreven.

Samengevat blijkt uit het merendeel van alle projecten én wetenschappelijke onderzoeken die in de afgelopen jaren gedaan zijn dat meedoen aan kunst en cultuur een rol speelt op een of meerdere van de volgende aspecten:

- **Neurologische mechanismen en fysieke gesteldheid**. Muziek, bewegen en dans stimuleren de hersenen
- **Psychologische aspecten en mentaal welbevinden**. Cultuurdeelname vergroot veerkracht, zelfvertrouwen en zelfrespect, omgaan met uitdagingen en veranderingen, zingeving, invloed op gedrag en stemming.
- **Sociale aspecten**. Participeren in cultuur bevordert het opbouwen van een sociaal netwerk en het leren kennen van andere perspectieven.

In 2021 deden wetenschappers in elf landen onder ruim 5.500 mensen onderzoek naar muziek tijdens de corona-lockdown. De conclusie van het onderzoek: muziek luisteren én zelf muziek maken is een effectieve manier om stress en angst te verminderen, de stemming te verbeteren en sociale relaties te bevorderen. Cultuur en cultuurdeelname van (kwetsbare) inwoners is dus in te zetten als mogelijke oplossing voor allee gemeentelijke opgaven, bijvoorbeeld als het gaat om de Wmo, de Participatiewet en de Jeugdwet.

> “Eenzaamheid kost 2 miljard euro aan extra zorgkosten per jaar. 1 op de 10 Nederlanders voelt zich zeer eenzaam, ook jongeren. Maatschappelijke programma's gericht op eenzaamheid kunnen dus aanzienlijke besparingen opleveren in de zorguitgaven, met name in de geestelijke gezondheidszorg en voor jongeren.”, aldus de uitkomst van een onderzoek van University Maastricht uit 2021.

Verantwoording
Nieuwsgierig naar de bronnen van alle onderzoeken die we in dit stuk noemen? Je vindt ze allemaal terug op: lkca.nl/bronnenlijst-whitepaper

2 Deze effecten levert het op

Meedoen aan cultuurprojecten maakt mensen niet minder arm of eenzaam, maar ze gaan zich er dus wel bewezen beter door voelen. Vaak ontmoeten ze andere mensen en kunnen ze hun talenten tonen waardoor het zelfvertrouwen toeneemt. Hierdoor vergroot het hun zelfredzaamheid en biedt het zingeving.

Het effect voor gemeenten is dat deze culturele interventies **het moment van zorgvraag uitstellen en de omvang van de zorg in een later stadium terugbrengen**.

Uit de eerdergenoemde onderzoeken blijkt daarnaast dat de inzet van kunst en cultuur op verschillende manieren effect kunnen hebben op zowel de geestelijke als de lichamelijke gezondheid. Ze **voorkomen gezondheidsproblemen, ondersteunen ontwikkeling en verbeteren de leefstijl**. Daarnaast heeft de inzet van kunst en cultuur een **positief effect op het omgaan met ziekte en de behandeling van een ziekte**. Ze zijn onlosmakelijk verbonden met positieve gezondheid.

Positieve gezondheid is een brede kijk op gezondheid, uitgewerkt in zes dimensies. Het gaat niet om wat iemand niet meer kan, maar juist om wat iemand wel kan, belangrijk vindt en eventueel wil veranderen. Bovendien gaat het niet alleen om de lichamelijke kanten van gezondheid, maar ook om het vermogen je aan te passen, welbevinden, eigen regie, veerkracht, participatie en zingeving. In de landelijke nota gezondheidsbeleid 2020 – 2024 neemt het begrip een belangrijke plek in en de inzet van kunst en cultuur sluit daar naadloos bij aan.

Schattingen gaan ervanuit dat **een derde van de hulp- en zorgvragen van jongeren kunnen worden opgepakt** binnen het jongerenwerk, bijvoorbeeld door de inzet van kunst en cultuur. Een theatervoorstelling voor jongeren over schulden, een muziekstudio in een jongerencentrum of wijktheater, of breakdance lessen op een trapveldje werken bewezen preventief.

Meer effecten:
- Door naar muziek te luisteren of zelf kunst te maken, kregen mensen minder last van bepaalde bijwerkingen van behandelingen bij kanker, zoals een gebrek aan eetlust en misselijkheid;
- Muziek heeft het leervermogen van mensen met dementie verbeterd.
- Creatieve activiteiten, muziek en optredens van clowns hebben angst en pijn bij zieke kinderen verminderd.
- Dansen bevordert de motoriek van bijvoorbeeld Parkinsonpatiënten.

Tip
Denk minder vanuit wat cultuur is en meer vanuit wat cultuur doet, vanuit het proces, en wat dat mensen brengt.

Een voorbeeld van een programma gericht op verminderen van eenzaamheid via cultuurdeelname, komt uit West-Brabant. Uit onderzoek bleek dat daar 47% van de ouderen zich eenzaam voelde. De GGD West-Brabant ontwikkelde samen met de culturele instelling Nieuwe Veste en Posh Productions het project Tijd van Leven. De gedachte hierbij was dat wanneer mensen in aanraking worden gebracht met culturele activiteiten de drempel voor het aangaan van verbindingen en het 'diepere gesprek' (elkaar 'echt' zien en horen) wordt verlaagd. Onderzoek onder ruim 250 deelnemers liet zien dat er inderdaad een afname was van emotionele eenzaamheid en de ervaren beperking in beweging.

3 Zo begin je

Starten met de inzet van kunst en cultuur kan op elk moment. De aanstaande gemeenteraadsverkiezingen van woensdag 16 maart 2022 zijn zo'n goed moment om kunst en cultuur in te zetten als mogelijke oplossing voor verschillende gemeentelijke opgaven. Een eerste, concrete stap die je kunt zetten is dan ook om het onderwerp in het coalitieakkoord van jouw gemeente op te (laten) nemen.

DOEN:
Neem de inzet van kunst en cultuur op in het nieuwe coalitieakkoord van je gemeente.
Bijvoorbeeld met deze tekst:

Landelijk maken 1,8 miljoen huishoudens gebruik van een of meerdere gemeentelijk voorzieningen voortkomend uit de Wmo, Participatiewet en Jeugdwet. Ook in onze gemeente staan we voor grote opgaven, met name als het gaat om inwoners in een kwetsbare positie. In onze gemeente gaat dat ongeveer om xxx huishoudens, inwoners. De coronapandemie heeft bovendien zichtbaar gemaakt dat het welzijn van méér mensen onder druk is komen te staan. Een groeiend gebruik van gemeentelijke (zorg)voorzieningen ligt voor de hand. De komende periode zetten we daarom ook kunst en cultuur in voor het lokale gezondheidsbeleid omdat het extra aandacht verdient.

De door de WHO bewezen effectiviteit van kunst en cultuur biedt veel mogelijkheden, bijvoorbeeld op het gebied van positieve gezondheid. Concreet valt te denken aan de inzet van kunst en cultuur als het gaat om mentale gezondheid van inwoners in het algemeen, eenzame ouderen en mensen met een beperking (vanuit de Wmo), eenzame en depressieve jongeren (Jeugdwet) en mensen die buiten de boot vallen vanwege bijvoorbeeld armoede (Participatiewet). Door hier culturele interventies toe te passen kunnen we het moment van zorgvraag uitstellen en de omvang van zorg terugbrengen. En we zorgen daarmee als gemeente dat onze inwoners zo prettig mogelijk kunnen leven.

We zetten als gemeente in op kunst en cultuur vanuit ons preventieve gezondheidsbeleid. Door samen te werken tussen de verschillende domeinen kunnen we meer doen aan de positieve gezondheid van onze inwoners. Kunst en cultuur geeft zo een positieve impuls aan de leefbaarheid van de gemeente net als we doen met ons beleid voor sport en bewegen. Dit gaat dus niet om nieuw cultuurbeleid, maar om een aanpassing van het preventieve gezondheidsbeleid. Daar kan de bestaande culturele infrastructuur voor benut worden en doen we ook in samenwerking met maatschappelijk betrokken cultuurmakers.

Tip
Breng al bij de start van je aanpak binnen de gemeente focus aan. Kom met een compact plan van aanpak, dat zich eerst bijvoorbeeld op enkele thema's richt die het meest kansrijk binnen je gemeente zijn.

4 De basis op orde

Voordat je kunst en cultuur daadwerkelijk inzet, is het goed om de sociale basis in je gemeente in beeld te hebben. Deze bestaat uit wat bewoners met en voor elkaar doen, samen met de vaak professioneel, georganiseerde sociale basisvoorzieningen. Die basisvoorzieningen raken aan álle aspecten van het dagelijkse leven: ontmoeting, onderwijs, opvoeding, werk, gezondheid, wonen, bewegen, cultuur en veiligheid. Kunst- en cultuuraanbod en culturele infrastructuur zijn daar een onderdeel van. Actieve deelname aan kunst en cultuur is een onmisbare bouwsteen in de sociale basis en een belangrijk middel om bijvoorbeeld samen- en zelfredzaamheid te stimuleren.

Als gemeente hoef je het wiel niet opnieuw uit te vinden. Elke gemeente heeft al volop beleidsinstrumenten zoals bestaande wijk- of buurtbudgetten of bewonersbudget. Goede culturele voorzieningen zijn van belang. Denk hierbij aan amateurkunstverenigingen, kunstenaars, cultuurprofessionals en vrijwilligers, accommodaties, zalen, oefenruimtes, cursusaanbod en programmering.

DOEN:

- Breng de sociale basis in de gemeente in beeld voor zover dat nog niet gedaan is. Kunst en cultuur zijn hierin onmisbare bouwstenen. Zorg dat ze in dit overzicht duidelijk in beeld zijn en investeer waar mogelijk in ontbrekende culturele infrastructuur. Zorg dat de culturele faciliteiten voor jouw inwoners dichtbij zijn.
- Kijk vooral ook voorbij gemeentegrenzen. Stem lokale culturele faciliteiten af met omliggende gemeenten, ga in gesprek over een gezamenlijke inzet van kunst en cultuur van het preventieve gezondheidsbeleid.
- Ondersteun cultuureducatie op álle scholen (po, vo, mbo en speciaal onderwijs), in afstemming met de regio.
- Benut de lokale en regionale ondersteuningsstructuur, koepels en netwerken.

5 Zo pas je kunst en cultuur bijvoorbeeld toe

Ben je als gemeente al zover dat je kunst en cultuur direct wilt inzetten? Er zijn volop mogelijkheden om kunst en cultuur in te zetten op verschillende beleidsterreinen. De exacte uitwerking van onderstaande suggesties hangt natuurlijk af van de situatie in je eigen gemeente.

DOEN:

- Kies voor een aanpak waarbij de verschillende domeinen de handen ineenslaan. Werken vanuit deze benadering vraagt samenwerking tussen verschillende lokale en regionale partijen en levert het meeste resultaat op.
- Zorg voor voldoende financiële ruimte voor innovatie bij de uitvoering en inkoop vanuit de Jeugdwet, Participatiewet en Wmo. En financier vanuit die preventie- of innovatiebudgetten (nieuwe) initiatieven op het gebied van kunst en cultuur.

Wmo

- Zet met culturele activiteiten in op het vergroten van de veerkracht van je inwoners. Zorg voor zoveel mogelijk locaties in wijken waar aanbod kan worden gerealiseerd. Handhaaf bestaande locaties zoals buurt- en dorpshuizen en kijk ook naar locaties die niet direct voor de hand liggen, maar waar wel aanbod gerealiseerd kan worden (dorpscafés, kerken et cetera). Maak de culturele activiteiten zichtbaar en vindbaar, via lokale media, op de gemeentelijke website maar ook via communicatiekanalen van welzijnsorganisaties, etc.
- Neem in wijk- of buurtbudgetten en middelen voor bewonersinitiatieven voorbeelden op van culturele mogelijkheden. Zorg dat de wijk- en buurtteams het culturele netwerk van aanbieders uit de vijf genoemde categorieën in de gemeenten kennen.
- Stel een combinatiefunctionaris cultuur of cultuurcoach aan om verbindingen te leggen tussen cultuur, zorg en welzijn. Als een fulltime cultuurcoach niet mogelijk is, kijk dan of er een combinatie mogelijk is met bestaande functies zoals die van buurtsportcoach en breidt deze functies uit met kunst en cultuur.
- Benut culturele professionals voor activiteiten in samenwerking met het sociaal werk. Faciliteer als gemeente de samenwerking tussen culturele- en zorg/welzijnspartijen. Stimuleer preventie-aanpakken vanuit cultuur. Maak gebruik van de kracht van culturele activiteiten in bijvoorbeeld dagbesteding.
- Sta bij projectsubsidies (amateurkunst en professionele cultuur) ook projecten toe vanuit samenwerking met zorg- en welzijnsorganisaties. Mogelijk met financiële bijdrage uit de regeling Samen Cultuurmaken van het programma Cultuurparticipatie.

Participatiewet

- Voorkom dat inwoners (meer) schulden maken en compenseer inwoners die onder de inkomensnorm zitten met de inzet van armoedegelden. Stel deze beschikbaar voor iedereen die culturele lessen of activiteiten niet kan betalen. Biedt in de toekenning ruimte voor keuzevrijheid (sport én cultuur i.p.v. sport óf cultuur).
- Zet culturele professionals in om mensen met afstand tot de arbeidsmarkt toe te leiden naar betaald werk, bijvoorbeeld als vorm van jobcoaching. Denk aan theatertrainingen voor jongeren om ze meer zekerheid en zelfvertrouwen te bieden.
- Bied ruimte aan creatieve werkplaatsen waar kunstenaars of cultureel ondernemers beschut werk aan kunnen bieden aan mensen die alleen kunnen werken in een beschermde omgeving en onder aangepaste omstandigheden.
- Door culturele activiteiten mogelijk te maken, bied je ook werkgelegenheid voor kunst- en cultuurprofessionals, die daardoor geen uitkering hoeven aan te vragen.

Jeugdwet

- Zet kunst en cultuur als preventieaanpak in als vast onderdeel van jongerenwerk. Beschouw kunstdisciplines die dicht bij jongerencultuur staan, zoals dans, BMX-freestyle, freerunning, breakdance, theatersport en dergelijke als cruciale elementen in het activiteitenaanbod van (talentgericht) jongerenwerk. Deze activiteiten helpen jongeren bij het vinden van positieve vormen van vrijetijdsbesteding en passen goed bij het stimuleren van hun talentontwikkeling en om lichamelijk gezond te zijn blijven.
- Zorg dat er ook in de nulde- en eerstelijnsgezondheidszorg voldoende kennis is van de waarde van de inzet van kunst en cultuur. Denk daarbij aan een consultatiebureau, Centrum Jeugd en Gezin, wijkteam of sociaal team en/of een huisarts, leraar of maatschappelijk werker waar hulpvragen voor (op-voed)ondersteuning terecht komen. Zodat zij ook kennis hebben van voorzieningen die bij kunnen dragen aan de persoonlijke, sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen en jongeren in hun gemeente. Actief aan cultuur deelnemen draagt bij kinderen en jongeren bij aan het ontwikkelen van een positiever zelfbeeld, meer sociale vaardigheden, het nemen van eigen verantwoordelijkheid, doorzettingsvermogen en concentratievermogen.

6 Hier stopt het niet

Het loont als gemeente om te blijven werken aan de inzet van kunst en cultuur. Bovenstaande voorbeelden zijn slechts een paar suggesties. Als gemeente kun je bijvoorbeeld ook denken aan onderdelen van de Wet Publieke Gezondheidszorg (jeugdgezondheidszorg, ouderengezondheidszorg en gezondheidsbevordering), en de nieuwe wet Inburgering waar je kunst en cultuur in kunt zetten.

Dit whitepaper is tot stand gekomen door de inspanningen van Angela van Dijk, Leontine Herschoe, Fenna van Hout, Wytse Pyt de Jager (redactie), Fayyad Jahangier en Marlies Tal.

Heeft u vragen? Of wilt u verder hierover met ons in gesprek? Neem gerust contact met ons op:
Marlies Tal (marliestal@lkca.nl) of Angela van Dijk (angelavandijk@lkca.nl)

LKCA is het landelijk kennisinstituut cultuureducatie en amateurkunst. Wij zetten ons in om beleidsmedewerkers van gemeenten en cultuur-, zorg- en welzijnsprofessionals vanuit hun werkpraktijk toe te rusten om drempels voor deelname aan cultuur te verlagen en nieuwe doelgroepen te bereiken. Wij zijn

geen uitvoerende partij in de zorg. Wij professionaliseren het werkveld op basis van onze kennis, opgedaan met allerlei uitvoerende partijen in de zorg en cultuursector zoals bijvoorbeeld met Kunst op Recept. Wij nemen onder andere deel aan het door ZonMw geïnitieerde programma 'Kunst en cultuur in de Langdurige zorg en ondersteuning', in samenwerking met Stichting RCOAK, Fonds Sluyterman van Loo en de ministeries van OCW en VWS.

LKCA probeert publicaties zo toegankelijk mogelijk aan te bieden. Neem contact met ons op bij ontoegankelijke informatie via info@lkca.nl.

© LKCA, Utrecht, februari 2022